

BESCHERMINGSPLAN HAMSTER, EEN KRITISCHE BESPREKING

Maurice la Haye

Het gaat slecht met de hamster *Cricetus cricetus canescens* in Nederland. De vrees is groot dat hij binnenkort zal uitsterven. In grote delen van Duitsland en België is de situatie niet veel beter. In opdracht van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV) heeft het Bureau Natuurbalans (René Krekels) het 'Beschermingsplan hamster 2000 - 2004' opgesteld. Dit artikel vat de inhoud van het soortbeschermingsplan samen, gevolgd door een commentaar.

De nationale wetgeving en internationale verplichtingen vereisen de bescherming van de hamster en zijn leefgebied. Nederland moet op grond van het Verdrag Biologische Diversiteit, de Conventie van Bern en de Habitatrichtlijn maatregelen nemen voor de instandhouding van in het wild voorkomende soorten en hun natuurlijk verspreidingsgebied. Het natuurbeleidsplan uit 1990 en het daarin aangegeven gebiedenbeleid, samengevat onder de naam Ecologische Hoofdstructuur (EHS), geeft daarbij invulling van het algehele natuurbeleid.

Voor de hamster zijn specifieke maatregelen nodig, omdat de soort onvoldoende wordt beschermd binnen de natuurgebieden van de EHS. Het Ministerie van LNV heeft daarom opdracht gegeven tot het opstellen van een soortbeschermingsplan. Uitgangspunt is dat er nog hamsters voorkomen in Nederland en er kansen zijn voor herstel van zijn leefgebieden. De biologie van de soort biedt eveneens perspectieven voor de toekomst. De doelstelling van het beschermingsplan is de hamster te behouden voor de Nederlandse fauna.

Leefwijze

De verspreiding van de hamster is beperkt tot Zuid- en Midden-Limburg. De hamster komt bij voorkeur voor op

RAPPORT
Directie Natuurbeheer
nr. 41

Beschermingsplan
hamster 2000 - 2004

löss- en leemgronden, die voldoende stevigheid bieden voor het bouwen van een burcht. Het dier is gebonden aan een open agrarisch landschap. Met name graanakkers worden bewoond, maar burchten zijn ook aangetroffen in kruidenrijke lijnvormige landschapselementen. Graslanden, maisakkers en bossen worden gemedend.

Verspreiding en aantallen

Onderzoek heeft aangetoond dat de verspreiding van de hamster en zijn aantallen de laatste jaren drastisch achteruitgegaan zijn. Gemiddeld is er in de verschillende deelgebieden waar hamsters voorkwamen, in 1994 (!) een achteruitgang met 74% geconstateerd in het aantal bewoonde kilometerhokken, ten opzichte van de periode 1970-1993. Daarnaast is er een flinke afname in dichtheden geconstateerd. Vaak werd tijdens inventarisaties niet meer dan 1 burcht per kilometerhok aangetroffen.

De oorzaken van de achteruitgang zijn de verkleining en versnippering van de leefgebieden. Veel graanakkers zijn omgezet in weilanden, maïs of bos, of opgeofferd aan bebouwing en de aanleg van (snel)wegen. Ook is de kwaliteit van het akkerlandschap verslechterd. Het is de vraag of hamsters door het jaar heen, en met name vóór het rijpen van het graan, wel voldoende voedsel kunnen vinden.

Beleid

De positie van de hamster op de 'Rode lijst van bedreigde en kwetsbare zoogdieren in Nederland' was ten tijde van de publicatie in 1994 waarschijnlijk 'kwetsbaar' tot 'bedreigd'. Door het ontbreken van recente verspreidingsgegevens kwam de soort echter in de catego-

rie 'onvoldoende gegevens' terecht. Inmiddels is het zover dat de soort in de categorie 'ernstig bedreigd' zou vallen. De verplichtingen die voortvloeien uit de eerder genoemde internationale afspraken en verdragen (Conventie van Bern, Habitatrictlijn) zijn vast gelegd in de Natuurbeschermingswet. Het vangen of doden van hamsters is verboden, evenals het zonder noodzaak verontrusten of verstoren, beschadigen of vernielen van zijn burcht. Wel kan onder strikte voorwaarden een ontheffing worden verleend.

In 1994 is door het Natuurhistorisch Genootschap, de provincie Limburg en de het ministerie van LNV een eerste aanzet gegeven tot de bescherming van de hamster. Het ministerie van LNV heeft daarna ook het Hamsteroverleg Limburg (HOL) gestart. Via dit overleg vindt afstemming en overleg over hamsterbescherming plaats met onder andere de Dienst Landelijk Gebied (DLG), de provincie Limburg, landbouworganisaties, Natuurmonumenten, de Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen (IKL), Staatsbosbeheer (SBB), het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg (NHG), de Stichting Het Limburgs Landschap, de Vereniging Das& Boom en Alterra (voormalig IBN-DLO).

Doelstelling

De doelstelling van het plan is de hamster (duurzaam) te behouden voor de Nederlandse fauna. Internationale en nationale afspraken verplichten Nederland tot duurzame bescherming van de

hamster in zijn natuurlijke leefgebied. De doelstelling van het beschermingsplan is daarom gericht op de korte en lange termijn. Voor de planperiode 2000 - 2004 is dit uitgewerkt in de volgende drie doelen:

- 1) hamsters en hun burchten beschermen en uitsterven voorkomen
- 2) voorwaarden scheppen voor de ontwikkeling van hamster-(netwerk-) populaties
- 3) via de hamsterbescherming een extra aanzet geven voor het creëren van duurzame akkerlandschappen in Zuid- en Midden-Limburg, met zodanige kwaliteit dat daarin ook de hamster kan overleven.

Knelpunten

De achteruitgang van de hamster heeft een aantal oorzaken. De belangrijkste knelpunten zijn te vinden op het vlak van de regelgeving, op het gebied van kennis en voorlichting en in de omstandigheden in de leefgebieden van de hamster.

Er is onvoldoende kennis over o.a. de levenswijze van de hamster, de gevolgen

van het huidige akkerbeheer en de benodigde omvang en kwaliteit van het habitat. Voor het duurzame behoud van de hamster is deze kennis van wezenlijk belang. Ook is onduidelijk wat de economische gevolgen van een hamster-vriendelijk beheer voor akkerbouwers zijn. Voor een verantwoord beheer van het akkerlandschap is ook deze informatie essentieel.

Nederland heeft weinig ervaring met de uitvoering van internationale verplichtingen voor het beschermen van een diersoort. Voor een soort als de hamster, die genoemd staat in bijlage IV van de habitatrichtlijn, mogen slechts onder strikte voorwaarden 'ingrepen' in het leefgebied worden gedaan, waarbij de negatieve gevolgen gecompenseerd moeten worden. Door het ontbreken van jurisprudentie is nog onduidelijk hoe bescherming via de Natuurbeschermingswet zal uitpakken.

Maatregelen

Om de hamster te beschermen zijn een groot aantal actiepunten voor de korte en lange termijn opgesteld. De laatste hamsters redden is een eerste doel, maar de bescherming kan alleen succesvol zijn als de populaties op lange termijn duurzaam kunnen voortbestaan. In het hoofdstuk Maatregelen van het

'Hamsters en hun burchten beschermen en uitsterven voorkomen' is de eerste doelstelling van het soortbeschermingsplan hamster. Klinkt simpel genoeg... Foto Rob Doolaard

beschermingsplan worden elf actiepunten opgesomd:

- 1) het inventariseren van gebieden waar nog hamsters verwacht mogen worden,
- 2) noodopvang en fokprogramma / uitzetprogramma opstarten,
- 3) wetgeving uitwerken,
- 4) ruimtelijke ordening afstemmen op de Natuurbeschermingswet,
- 5) maatregelen treffen in kernleefgebieden,
- 6) maatregelen treffen in de verbindingzones,
- 7) maatregelen treffen buiten de kernleefgebieden,
- 8) coördinatie hamsterbescherming,
- 9) onderzoek,
- 10) monitoring en evaluatie,
- 11) educatie en voorlichting.

Kernleefgebied

Een belangrijke maatregel is de inrichting van hamster-kernleefgebieden. Door het aanwijzen van elf kernleefgebieden ontstaat een soort van Ecologische Hoofdstructuur voor hamsters, waarbinnen de hamster duurzaam kan voorkomen.

De elf kernleefgebieden zijn gekozen op basis van de huidige aanwezigheid van hamsters en op basis van de strategische ligging ten opzichte van het totale hamsterleefgebied in Limburg. In totaal zullen de kernleefgebieden een oppervlakte krijgen van 500 hectare, waarvan 150 hectare reservaatgebied en 350 hectare beheersgebied. Voor dit laatste moeten overeenkomsten met boeren worden afgesloten voor een hamstervriendelijk beheer. Gemiddeld zal dat per kernleefgebied neerkomen op 13,6 ha reservaatgebied en 31,8 ha beheersgebied.

De benodigde financiën voor het afsluiten van hamstervriendelijke beheerovereenkomsten en de aankoop van reservaatgebieden zullen moeten worden gerealiseerd uit het reeds beschikbaar gestelde relatienota-quotum en binnen de bestaande programmering voor aankoop, inrichting en beheer worden opgenomen.

Actieplan

De acties uit het beschermingsplan hebben een looptijd van vijf jaar, de periode 2000 - 2004. De maatregelen voor zowel de korte als de lange termijn zullen zo snel mogelijk en voortvarend opgestart worden. De 42 actiepunten die in het beschermingsplan staan worden op verschillende wijze gefinancierd. De komen-

de jaren zal het DLO (Alterra) 1,5 miljoen steken in het populatie-ecologisch onderzoek naar de hamster. Het fokprogramma van de hamster, uitgevoerd door Das&Boom en Diergaarde Blijdorp, wordt betaald uit het soortenbudget (kosten fl. 120.000,-).

De andere actiepunten worden ondergebracht in bestaande regelingen en taken van de verschillende organisaties (IKC, DLG, provincie). Voor de uitvoering van deze actiepunten is geen extra geld beschikbaar, ze moeten dus binnen het huidige budget worden verwezenlijkt.

Commentaar

Al in 1992 wordt door Das&Boom aandacht gevraagd voor de hamster in Limburg, waarna in begin jaren negentig ook bij het Ministerie van LNV doordringt dat de hamster sterk achteruit gaat. De hamsterinventarisatie van het Natuur-Historisch Genootschap benadrukt nog eens de preciaire situatie, wat leidt tot de eerste voorzichtige maatregelen in de vorm van 'hamstervriendelijke beheerovereenkomsten'. In 1998 start Natuurmonumenten een actie onder de slogan 'Red de Korenwolf'. Das&Boom legt de vinger op de zere plek door aan te tonen dat de 'hamstervriendelijke beheerovereenkomsten' onvoldoende zijn en verzwaard moeten worden, wat inderdaad gebeurd. In de zomer van 1999 wordt een 'hamsterwake' gehouden en de landelijke publiciteit gehaald. De verschillende organisaties die zich bezig houden met het behoud van de hamster ruziën over de juiste aantallen, zijn er nog 3 of misschien zelfs nog wel 300 hamsters? Een (gedeeltelijke) inventarisatie brengt uitkomst, er zijn nog minstens 23 burchten. Het Ministerie wordt door Das&Boom benaderd om de laatste hamsters te 'redden' en onder te brengen in een fokprogramma. Onder grote druk stemt de staatssecretaris toe en laat Das&Boom bijna de helft van alle gevonden burchten uitgraven. Een natuurlijk herstel van de populatie wordt daarmee zo goed als onmogelijk gemaakt. In december 1999 komt tenslotte het lang verwachte Beschermingsplan hamster uit.

Het Beschermingsplan hamster 2000 - 2004 is opgesteld om de hamster duurzaam te behouden voor Nederland. Het is echter sterk de vraag of de in het plan aangedragen actiepunten daarvoor voldoende zijn, op de korte en de lange termijn.

Tot nu toe is, tien jaar na aanvang, in Limburg slechts 25 % van de Ecologische Hoofdstructuur gerealiseerd. En nu zouden met datzelfde geld binnen vijf jaar veel extra hectares voor de hamster veiliggesteld moeten worden! Een irreëel standpunt van de rijksoverheid. Foto Dick Klees

Een van de kerndoelen van het plan is te komen tot een ecologische hoofdstructuur voor hamsters in Zuid- en Midden-Limburg en te zorgen voor wettelijke regelingen waarbinnen de bescherming van deze ecologische hamster-hoofdstructuur is geregeld. Het middel van een ecologische hoofdstructuur voor het duurzaam laten voortbestaan van bedreigde populaties van planten en dieren is niet nieuw. In het Natuurbeleidsplan is al in 1990 een landelijke EHS aangekondigd. Nu, tien jaar later, kan alleen maar geconstateerd worden dat de realisering van de EHS niet volgens de planning verloopt (Natuurbalans 1999). In Limburg moet zelfs nog 75% van de (landelijke) EHS worden aangekocht! Het is dus niet reëel te denken dat de komende vijf jaar wel voldoende gronden kunnen worden verworven voor een ecologische hamster-hoofdstructuur. Pas op de lange termijn is er uitzicht op een volwaardig hamsternetwerk in Limburg. Op de korte en middellange termijn zal echter alles op alles gezet moeten worden om de laatste (wilde) hamsters te redden van uitsterven.

Het realiseren van elf strikte hamster-

reservaten, met verbindingzone's, met een oppervlakte van 13,6 hectare (dat is nog geen 400 bij 350 meter!) en een bufferzone van ongeveer 32 hectare, zou dan ook niet het eindpunt moeten zijn, maar het eerste voorzichtige begin. Door daarnaast te stellen dat de financiering zal moeten plaats vinden "uit het reeds aan de provincies beschikbaar gestelde relatienota-quotum en binnen de bestaande programmering voor aankoop, inrichting en beheer" (pagina 39 Beschermingsplan hamster), wordt het halen van de doelen wel erg lastig. De verantwoordelijkheid voor de uitvoering van het plan wordt daarmee bij de provincie gelegd, terwijl het ministerie van LNV op de eerste plaats zorg zou moeten dragen voor de uitvoering. Het is verheugend te constateren dat de provincie Limburg haar (opgelegde) taken wel serieus neemt. Inmiddels heeft de provincie Limburg, in samenspraak met het Ministerie, daadwerkelijk elf 'Hamsterkernleefgebieden' aangewezen en afgesproken dat voor deze gebieden een strikte planologische bescherming geldt.

Tot slot

Geconcludeerd kan worden dat bureau Natuurbalans een helder en duidelijk rapport heeft gemaakt, dat voldoende handvatten en kansen had kunnen bieden om de hamster daadwerkelijk voor de Nederlandse fauna te behouden. Het is zeer spijtig dat het ministerie van LNV pas in een zeer laat stadium maatregelen heeft genomen om de hamster te redden.

Het huidige beschermingsplan is een eerste stap in de goede richting, maar zonder een goede financiële onderbouwing en keiharde doelstellingen is het twijfelachtig of het plan een succes wordt. Vermoedelijk zal in een volgende versie van de Rode Lijst de hamster dan ook in de categorie 'uitgestorven' zijn geplaatst, waarmee het falen van het ministeriële natuurbeschermingsbeleid nog eens benadrukt wordt.

Literatuur

Ministerie Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 1999. Beschermingsplan hamster 2000 - 2004. Rapport Directie Natuurbeheer nr. 41:1-60.

Maurice La Haye, VZZ, Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem (NL)